

De kunst van het nalaten

Vraagstukken en ontwikkelingen rondom kunstenaars-nalatenschappen in Nederland

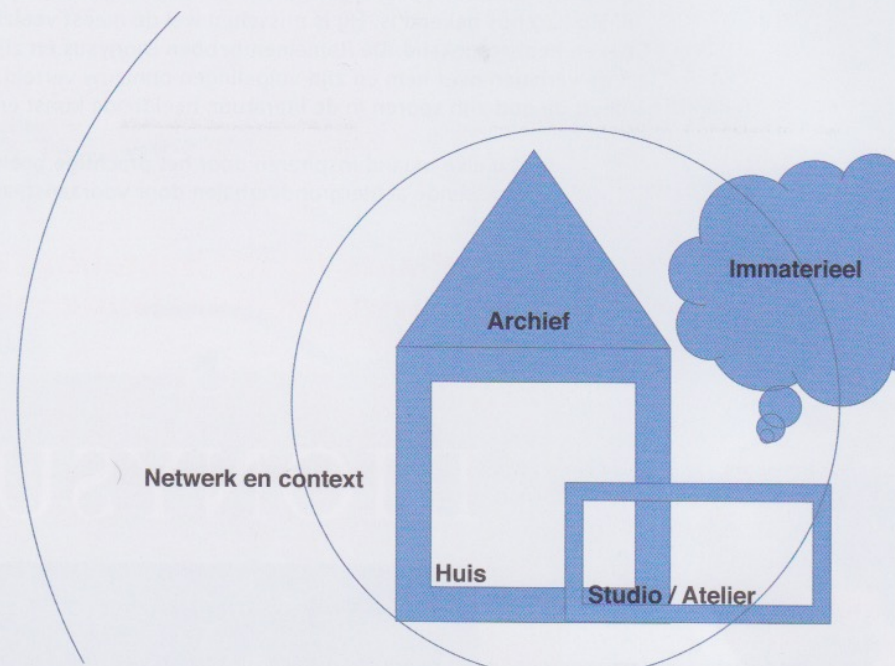
Kijken kunstenaars het liefst naar voren wat hun werk betreft, dat gold lange tijd niet voor de zorg voor hun toekomstige nalatenschappen. De laatste jaren is dat aan het veranderen en vragen steeds meer kunstenaars zich af: 'Wat gebeurt er met mijn werk als ik er niet meer ben?' Ook erven stellen zich de vraag: 'Wat doen we met de nalatenschap van een dierbare? Wat houdt het eigenlijk in om een nalatenschap te beheren? Hoe doen anderen dat? En hoe doe je het goed?'

Miriam Windhausen

Het onderwerp kunstenaarsnalatenschappen is actueel. Regelmatig verschijnen er artikelen in kranten en tijdschriften waarin de zorg voor en de vragen over (toekomstige) nalatenschappen centraal staan. En dat geldt niet alleen voor de beeldende kunst, ook in de disciplines vormgeving, mode, literatuur, muziek, theater en film spelen vergelijkbare vragen. Gedacht vanuit de beeldende kunst is die disciplineafbakening al lang niet meer houdbaar: veel kunstenaars maken gebruik van verschillende disciplines tegelijkertijd of in achtereenvolgende periodes in hun leven. Een visie op nalatenschappen vraagt discipline-overschrijdend denken en is een doorlopende oefening in het open houden van de blik, elkaar opzoeken en van elkaar leren. Dat bleek op de rondetafelbijeenkomst die het Mondriaan Fonds en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) begin oktober gezamenlijk hielden en waaraan een aantal vertegenwoordigers uit het veld van beeldende kunst en erfgoed aanschoof. De bijeenkomst maakt deel uit van een veldonderzoek naar kunstenaarsnalatenschappen dat het Mondriaan Fonds dit najaar liet uitvoeren.

Fysiek en digitaal beheer

Zo'n twintig deelnemers schoven aan de rondetafel aan. Verhelderend was de uitwisseling over waaruit een nalatenschap bestaat en waar men aan denkt bij de term 'kunstenaarsnalatenschap'. Hierin bestaan verschillende perspectieven, vaak afhankelijk van het type kunst dat gemaakt wordt. Bij de 'traditionele' disciplines als schilderkunst, beeldhouwkunst en installaties bestaat de grootste zorg uit de fysieke kunstwerken die in eigen bezit van de kunstenaar zijn gebleven. Waar deze onder te brengen en hoe deze te beheren, beheerst het denken van veel kunstenaars en hun erfgenamen. Deze benadering valt dan samen met de betekenis van het woord nalatenschap. Bij kunstenaars die vooral werken met digitale media, zoals video, film, licht, geluid, performances en ook fotografie, zijn de vraagstukken van fysiek beheer van een andere orde. Zij worden bij leven al geconfronteerd met het fysieke verval van de dragers van hun werk omdat digitale technieken doorlopend verouderen en veranderen. Dit vraagt om actief beheer waarbij professionele ondersteuning wordt ingeschakeld. Gaby Wijers, directeur van LIMA, benadrukt de betekenis van het kunstenaarsarchief in directe relatie tot het kunstwerk. Om een

1

mediawerk te behouden en opnieuw uit te voeren, is informatie uit het archief, zoals correspondentie en documentatie, van cruciaal belang. Tevens moet zo'n archief open en dynamisch zijn om informatie over het overzetten op nieuwe dragers en het openbaar maken van het werk te kunnen blijven toevoegen. LIMA, DEN, RCE, RKD en UvA (opleiding conservering en restauratie) werken regelmatig samen, maar erkennen dat deze samenwerking nog niet optimaal is en er kansen blijven liggen. IJsbrand Hummelen, specialist conservering en restauratie bij de RCE, voegt toe: 'Het is belangrijk om op basis van de aard van een archief (en dus van het type kunstenaar) een strategie te ontwikkelen. In veel gevallen heb je meer behoefte aan dynamische archiefvorming, die bij voorkeur al bij leven van de kunstenaar kan worden opgezet.' RCE, UvA en SBMK (Stichting Behoud Moderne Kunst) hebben een interviewmethodiek ontwikkeld om kunstenaars systematisch te bevragen op aspecten die van belang kunnen zijn bij (toekomstige) conserverings- en restauratievraagstukken van hun werk (The Artist Interview). Deze methodiek kan worden uitgebreid naar het interviewen van kunstenaars over de niet-materiële aspecten van hun werk (zie schema), waarbij *oral history* centraal staat. Sanneke Stigter, als

onderzoeker verbonden aan de opleiding conservering en restauratie van de UvA, onderschrijft het belang hiervan. Behoud en beschikbaarheid van archieven is ook relevant voor commerciële spelers als veilinghuizen en galleries. Talita Teves, directeur AAG Auctioneers krijgt 'meerdere keren per maand' een nalatenschap ter veiling aangeboden. Er is behoefte aan informatie voor nabestaanden over de financiële en juridische aspecten die komen kijken bij een nalatenschap. Dit zou kunnen voorkomen dat belangrijke nalatenschappen uit elkaar vallen, archieven bij het oud papier belanden, of dat werken voor dumpprizen op de markt komen. Ook om bijvoorbeeld falsificaties te herkennen, is beschikbaarheid en toegankelijkheid van een archief van belang. Vanuit deze gedachte is het goed dat belangrijke archieven niet in particuliere handen blijven, maar overgedragen worden aan archiefinstellingen.

Nalatenschap als ensemble

De visie dat een kunstenaarsnalatenschap een ensemble is en naast het fysieke werk en het archief ook bestaat uit het huis, atelier/studio, het immateriële zoals herinneringen en verhalen van de kunstenaar, en de context van netwerk

en relaties, wordt geïllustreerd aan de hand van een model. De samenhang van al deze onderdelen geeft het geheel meer waarde en betekenis dan de som der delen.

Duurzame digitalisering

Digitale registratie van een kunstenaarsoeuvre en archief bevordert de beschikbaarheid van kennis en informatie. Een eenvoudige constatering, maar de uitvoering staat in de praktijk nog in de kinderschoenen. Want hoe registreer je als kunstenaar je werk op dusdanige wijze dat niet alleen jijzelf, maar ook anderen er op een veilige en doelmatige manier mee kunnen werken? En hoe orden en digitaliseer je een archief? Hoe leg je relaties vast tussen een kunstwerk, correspondentie, een uitnodigingskaart, een schets achterop een envelop en een foto die je als referentie gebruikte voor dat werk? En misschien wel het belangrijkste: wat bewaar je wel en wat niet, en voor wie? En wat doe je met al je e-mails?

Marcus Cohen is senior projectmedewerker kwaliteitszorg bij DEN, het landelijke kennisinstituut voor digitale cultuur. Hij benadrukt om bij digitalisering de duurzame bruikbaarheid goed te overwegen alvorens voor een bepaalde applicatie of een bepaald systeem te kiezen. Ook hierbij luidt het advies: kijk disciplineoverstijgend!

Eveneens kunnen voorbeelden uit het buitenland inspirerend zijn, om van te leren en om aan te spiegelen. Opvallend is de diversiteit aan initiatieven op het gebied van kunstenaarsnalatenschappen in enkele van de ons omringende landen. The Institute for Artists' Estates in Berlijn opereert als een adviesinstelling voor kunstenaars en estate-beheerders met de nadruk op management en financieel-juridisch advies. Zij organiseren (prijszige) workshops en trainingen en brachten een handboek uit voor kunstenaars, executeurs en erfgenamen.

In het Museum van Hedendaagse Kunst Antwerpen (M HKA) wordt het Centrum Kunstarchieven Vlaanderen opgestart. Doel is een expertise- en documentatiecentrum te zijn rond Vlaamse beeldende kunst- en kunstenaarsarchieven, inclusief een depotruimte voor fysieke werken. Voor de uitvoerende kunstensector is TRACKS ontwikkeld. TRACKS geeft online een grote hoeveelheid informatie en beoogt aan de hand van een procedurele toolbox zorg voor het eigen archief en collectie te stimuleren.

Bij het Zwitserse Instituut voor Kunstgeschiedenis (SIK-ISEA) is een informatiepunt over kunstenaarsnalatenschappen ondergebracht. Dit levert diverse diensten, organiseert lezingen en heeft een handleiding over omgang met nalatenschappen samengesteld. Online geven zij veel informatie en verwijzen naar relevante organisaties in Zwitserland. De meest praktische variant is de Britse Art360 is

2

een initiatief dat kunstenaars en estates helpt bij het archiveren en digitaliseren van het werk en het archief. Via de Appstore wordt gratis een gebruiksvriendelijke en informatieve app beschikbaar gesteld die je stapsgewijs tot bewustwording over ordening en beheer van je archief brengt. Vervolgens kun je met de app ook daadwerkelijk aan de slag. In Nederland vond van 2012-2015 op initiatief van bkcc (Brabants Kenniscentrum voor Kunst en Cultuur – tegenwoordig opgegaan in Kunstloc Brabant) het breed opgezette project 'Archief voor de toekomst' plaats. Dit project zette het onderwerp kunstenaarsnalatenschappen in Nederland op de kaart. Er verscheen een omvangrijke e-publicatie vol informatie, stappen, richtlijnen en verwijzingen. Een schat aan informatie en handreikingen, die de basis legt voor diverse vervolginiciatieven.

Dat het onderwerp kunstenaarsnalatenschappen actueel is en er behoefte is aan structurele aandacht hiervoor in Nederland, is overduidelijk. De actualiteit betreft de generatie kunstenaars die het beeld van onze museale

twintigste-eeuwse collecties in belangrijke mate hebben bepaald en nu het einde van hun werkzame leven bereiken. De actualiteit betreft ook de mid-career en nog jonge kunstenaars, die zich voor ingewikkelde vraagstukken zien gesteld met betrekking tot archivering en behoud omdat ze vaker niet dan wel in traditionele disciplines als schilderkunst en beeldhouwkunst werken. En de actualiteit betreft een veel bredere visie op wat relevant wordt geacht om als nieuw cultureel erfgoed te bewaren. Zijn we ons bewust van blinde vlekken daar waar het gaat om bijvoorbeeld monumentale kunst, kunst in de openbare ruimte, performances, vrouwelijke kunstenaars, kunstenaars met een niet-westerse achtergrond, en disciplines als fotografie, film, video en installatiekunst?

Toekomst

Welke vorm het ook wordt, een platform à la het Zwitserse model, een app als de Britten hebben, een degelijk adviesbureau als het Duitse of een centrale informatie- en bewaarplaats zoals onze zuiderburen, de leidende vragen zullen zijn vanuit welk belang er wordt gedacht, wat het beoogde doel is en voor wie? Nederland telt 60.000 kunstenaars die in de twintigste eeuw actief waren, er is een aantal instellingen actief bij dit onderwerp betrokken en het in kunst en cultuur geïnteresseerde publiek is al jaren groeiend. De ingrediënten zijn aanwezig om actief een of meerdere volgende stappen te zetten.

Miriam Windhausen is kunsthistoricus en curator en doet onderzoek naar en adviseert over kunstenaarsnalatenschappen.

Literatuur

Lydia Beerkens (et al.), *The Artist Interview. For Conservation and Presentation of Contemporary Art. Guidelines and Practice*, 2012.

Rahel Beyerle en Matthias Oberli (red.), 'Vom Umgang mit Künstlernachlässen. Ein Ratgeber', 2017.

Bas Veldhuizen (et al.), 'Archief voor de toekomst. Het oeuvre als inzet: handreikingen bij het spelen van een ernstig spel', 2015.

Loretta Würtenberger, *The Artist's Estate, A handbook for artists, executors, and heirs*, 2016.

PAPIER & KARTON,
SCHILDERS- EN TEKENMATERIALEN,
PRESENTATIEMATERIALEN,
GRAFISCHE MATERIALEN

Arts and Crafts
Holland

BEELDHOUWMATERIALEN,
POTTENBAKKERSMATERIALEN
& LIJSTENMAKERIJ

SCHREPEL 13 1648 GC DE GOORN TEL. 0229-544242
INFO@ARTSANDCRAFTS.NL WWW.ARTSANDCRAFTS.NL

1 Model onderdelen van een kunstenaarsnalatenschap, © Miriam Windhausen.

2 De Britse app Art360.